

No 531. ~~88~~
xvi 24

A-1116

Duplum

Ed. Ahrens.

Kirjutanud

W. Reiman,

Kolga-Jaani õpetaja.

(Äratrükk Eesti Üliõplaste Seltsi albumi teisest lehest).

Jurjewis (Tartus).

Trükitud K. A. Hermann'i kirjadega.

1894.

ark. ens

Eduard Ahrens.

Kirjutanud

W. Reiman,

Kolga-Jaani õpetaja.

(Äratrükk Eesti Üliõplaste Seltsi albumi teisest lehest).

531 (XVI 24)

Jurjewis (Tartus).

Trükitud K. A. Hermann'i kirjadega.

1894.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 1 апрѣля 1894.

A-1116

280

Eduard Ahrens.

Muiste leiti Katerwalaš
Kangemeeste kirjufida.

Kivip. I., 62—63.

Ėesti kirjawiis ja Ėesti keele-uurimine seisab Eduard Ahrensi õlade pääl. Nagu Israeli esimene kuningas Saul terwest rahwast pääjagu pifem oli, nõnda ulatab esimene uue aja grammatikus Eduard Ahrens teistest keele-uurijatest üle.

Pool aastajada jaab tänawu täis, et Ahrens oma kuuljas grammatikas: „Grammatik der Ehstnischen Sprache“ meie keeleteadusele radasid raius ja meie kirjawiisile sihtijid ajas. Nende radade pääl on Ėesti paremad grammatika mehed, Wiedemann ja Hurt, Weske ja Hermann käinud, neid parandades ja silitades; nende sihtide kaudu on meie kirjandus seni edasi püüdnud, ja on meie lapsed emakeele iluhoonesse juhutatud.

Nende meeste põlw, kes Ahrensiiga ühes tõmbasiwad ehk aga tema wastu hoidsiwad, on peaaegu terwest hingama läinud. Ei jõprus, ei wiha wea meie sulge ega juhi meie arutamist, waid waguši paneme Ahrensi tööd ja uurimised kaalulaua pääle ja kuulutame lugejale üksnes otjüst, mis kaalude päält loeme. Ja seda õiglasemalt wõib jilm kohtuotjüst seletada, mida wähem meil Ahrensi elust teada on. Oleme küll katsunud waipa tõsta, aga waew jäi tajumata ja hämarik walgustamata. Üksnes tema kirjatööd kuulutawad mehe loomu ja ülendawad mehe auu.

Eduard Ahrensi kodupait on õnneks Süida Tallinnamaal, kus hele Ėesti keel kõlab ja puhas kõne walitjemas on. Tallinna linnas on tema 22. martsil 1803 sündinud, kus isa kreis-maamõõtja oluud. Wancmad näitawad jõukad inimesed oluud olewat, sest muidu ei leiaks meie juba

1811 poisji Tallinna doom-koolist. Kindlamat tunnistust kui nende maijest warast on meil nende waimulifest warast: poisj oli wanemate käest selge pää, terawa mõistuse ja kindla waimu pärandanud, mis ülem weel kui hõbewara, kallim weel kui kullakoorem. See kallis wanemate pärandus ja oma enese hool awitas poisji nõnda kiiresti edasi, et ta juba 1819 oma 16. eluaastaga kooli auuga läbi oli teinud.

Poja hiilgawad waimu-anded ja juur õppimise himu äratasivad isa südames nõuu, temale kõrgemat ja täielisemat haridust anda, kui isal enesel oli. Pääle lühikese puhkamise aja saatis ta seepärast poja Tartu ülikooli. Poja himu käis usuteaduse poole. Augusti kuus 1820 kirjutati tema Sumala-teaduse jagukonna liikmeks. Pääle usuaegade püüdis ta aga ka weel sügavamalt teeli uurida, kui eksam just nõudis. Ullakas ja laisik ei olnud Ahrens ka siin mitte. Kolme aasta pärast oli eksam tehtud. Mis pidi kahekümne aastane noormees nüüd pääle hakkama? Õpitud amet weel leiba ei jõudnud anda. Seks oli tema liig noor. Kiriku-seaduse põhjal tohib alles pärast 25 eluaastat õpetajaks seadmine jündida. Tolle aja kauni pruungi järele heitis Ahrens 1824 Pitawere mõisa, Kose kihelkonnas, kodukoolmeistriks. Ei olnud tema siin ka mitte otsekandur armu-õpetuse kuulutaja, aga siiski teewalmistaja ja juhataja Kristuse juure. Peab ju iga kool ja iga koolmeister, kui ta oma tõsist, püha kohust katseb täita, Wiilipuse tööd tegema ja wäetimaid selle poole talutama, kellest Mooses on kirjutanud käsuraamatusse ja prohwetid, paludes ja kutsudes: „Tule ja waata!“ Kooli-amet näitab Ahrensil armsaks läinud olewat, sest et tema sellest ka siis weel mitte koha ei lahku, kui noorus õpitud ameti ette enam tõkkeid ei teinud. Aga ettepeatud sihti tema ka mitte silmasti ei kaotanud, waid püüdis, kui ka pikkamisi, märgile. 1830 tegi tema Gestimaa konsistoriumi ees nõndanimetatud »examen pro venia concionandi« ära, j. o. katse, mis Sumala-teaduse kandidaadil õigust annab, kirikus jutlust hakata ütlemas. Nasta hiljem, detsembri kuus 1831, tuli ka »examen pro ministerio.« Selle eksami põhjal oli Ahrensil õigus, õpetaja kohta otsida. Aga selle pääle tema esiohtja ei mõtelnud. Küll jättis ta kodukoolmeistri koha maha, aga üksnes selleks, et oma teadmise täiendamiseks ja silmaringi laiendamiseks kewadel 1832 wäljamaale rutata. Saksa maal wiibis ta enam kui aasta otja ja püüdis hoolega edasi õppida. Põhut talistust tõi teaduse tööle Saksa maa politsei. See oli „Püha Ühenduse“ aeg, kus Europa riigid kõik Austria wägewa ministri würst Metternichi pilli järele tegiwad. Metternichil oli üks waenlane — isamaaline waim ja rahwuslik

aastast pääle on tema Jõeleftme ja Kuusalu ühendatud kihelkonna-kohtu protokoll-kirjutaja Gesti maa wana pruugi tõttu, ja 1859. aastast pääle peab ta jedasama ametit äralahutatud Kuusalu kihelkonna-kohtus. Pea pärast jeda kutsub ametiwendade usaldus teda Homniku-Harjuma praosti auuameti pääle. Sisemiste asjade minister kinnitab tema 9. märtsil 1860. Aga kaua tema uue auu kohusid täita ei saa. Hätiline haigus — kopsu rabandus — teeb Tallinnas 7. webruaril 1863 tema töö- ja wiljarikkale elule ootamata otsa ja paneb omaksed, koguduse ja terve maa walusalt leinama.

Suur Eduard Ahrensi omaksed hulk mitte ei olnud. Tema astus abielusse Rosalie Salzmänniga, sündinud 15. märtsil 1807. „Õnn abielu ehitas, neid Jumal rohkest' õnnistas: neil laual lapsed ist'jivad kui õliokjad ilusjad.“ Kats prisket poega ja hella tütrekene ülendasiwad nende elu. „Aga õnnega ei keegi ilmas kindlat kaupa teegi.“ Hätiline haigus tuli küllaliseks. Ühel pühapäewa hommikul langefiwad mõlemad pojad korruga ja ootamata hirmu-kuningale saagiks. Üheainsa lühikese tunni jooksul murti maja õnne toed maha. Kes jõuab wanemate walu mõista! Oma südamele oli see liig raste hoop. Ka tema jäi raskesti haigeks, ja tume wari ei kadunud ial enam tema elust Ja Ahrens ise? Tema ei olnud mitte kelle, mis kogudusele helistas: „Trööstige, trööstige minu rahwast!“ Ta oli hingekarjane, kelle enese haawatud südame siise selle rahu waiibus, kes koormatuid enese juurde kutsub, see rahu, mis ülem on, kui kõik meie mõistus. Selle Jumala jõe me wastu ta ei nurisenud, ta wõttis oma mõistuse wangi — ja tund aega pärast seda, kui ta armsa poegade silmad wiimseks hingamiseks kinni oli waotanud, seisis ta altari ees ja pidas Jumala-teenistust nagu ifka!

Ja weel kord tuli jurm ja tegi pikalise, raste haiguse järele otsa ühe elule, kes Ahrensil üliallis oli. 8. detsembril 1859 lahkus siit ilmaft Jõeleftme praost Gustav Heinrich Schüdlöffel. Kindla sõpruse sidemega oli Ahrens selle auusa mehega noorest põlwest saadik ühendatud. Siin leidis ta ifka sooja, osawõtlikku südant elumuredes, siin ta leidis arusaamist ja toetamist eluwõitlustes ja teaduslistes waielustes. Du Schüdlöffel ju meie teades peaaegu see ainus mees Tallinnamaal, kes k o h e Ahrensi uurimistest oskas lugu pidada ja neid omaks wõtta, on Schüdlöffel ju see mees, kes juba aasta pärast Ahrensi grammatika ilmu- mist Ahrensi soowitud ja parandatud kirjawiihi esimest korda julges tarwitada. Ka selle wahwa kaaswõitleja kaotas Ahrens waraselt, ja üksiinda

ja mahajäetud olivad tema wiimased elupäewad. Kui wäga Ahrens jõbra surma taga leinas, sellest annab tunnistust üks kõne, mis ta jõbra mälestuseks 21. juunil 1860 Cesti maa õpetajate sinodil pidas.

Pärast armastatud mehe häfilist surma ei näita lejel midagi olnud olewat, mis teda kodumaa piina külge köitis. Ta jättis Cesti maa jumalaga ja läks oma ainja lapsega, tütre Maria Caeciliega, kes 8. mail 1845 oli sündinud, wäljamaale elama. Pärastpoole heitis tütar Italia maal herra de Sanctis'ega abielusje. Praegu elawad ema ja tütar Londoni linnas, kus tütar kooli- ja kirjatöö läbi ema ja ennaft ülewal peab. Auustatud praosti leht on oma 85. eluaastast hoolimata praegu weel kõbus ja kauni terwise juures. Ehk ta küll juba enam kui 30 aastat kallilt kodupinnalt lahtunud on, siisgi ta mõtleb weel sooja armastusega selle pääle ja wõtab palawalt oja meie rõõmuft ja kurbtuseft. Njegi Cesti ajalehed leiawad weel teed Londoni Paulton's Square waike korterisje. Kui sel aastal martsi kuus nende ridade kirjutaja juleft ajalehes „Postimehes“ nr 50 ja 51 „Rahefordne mälestuse aasta 1693—1843—1893“ ilmus, kus Hornungi ja Ahrensi grammatikate juubelist räägiti, ei teadnud ta aimatagi, et Ahrensi lehtproua alles elus, weel wähem, et need read tema silma wõikfiwad puutuda. Aga ootamata jai augusti kuul endine inspektor W. Schneider Tartus, kes Ahrensi perekonnaga lähedalt sugulane on, kirja, kus auustatud leht järele pärib, kes küll „Postimehes“ tema ammu surnud ja tema arvates unustatud armsaft mehest auustades kirjutatud olla, mis tema südant wäga kosutand ja rõõmustand! — Peakfiwad ka need lehed meie suure unustamata keeleuurija kõrgesti auustatud lehtproua majasse jõndma, siis wiigu nad terwist ja jõnumid kodumaalt, et tänumeel siin weel mitte surnud ei ole, waid häätegi jaid põlwest põlweni mälestatakse ja ülendatakse; siis kandku nad jõowisid ja palweid elatand proua ette, et ka tema wiimne igatsemine täide läheks, et ta Maarja maad weel furd wõiks näha, ja kui „ta elust wäfind tahab puhata, peotäis maa mulda wiimaks katteks jaab,“ kus

„— linnud und mull' laulawad,

Mu põrmust lilled tõusewad,

Mu püha ifamaa!“

Ahrensi hingekarjase tööst Kuusalu koguduses ei tea meie wähemat rääkida. Meil puuduwad selle poolest jõnumid täiesti. Tema kõnedest aga, mis ta Cestimaa sinodi pääl tihti pidas, ja tema trükitud töödest lehwib meile niifugune kaunis ja ülendaw waim wastu, et sellest

kindlasti tohime põhjendada: Ahrens oli mees, kes omas ametis ustav sulane oli ja selle südamas Ümisteegija sõna leegitses: „Soia mu lam-baid kui karjane!“ Palju, väga palju nõuab Ahrens oma ametiwendade käest, ja see kange tõemeel, mis tema terwest elust ja tegewusest wälja paistab, lubab meile küll seda arwanisti, et ta palju nõudis ka iseenele käest ja ennast fellefama tollipuuga mõõdis, kui teisi. Ja see wäsimata hool, mis ta oma grammatika walmistamisel on näinud, kus ta iga sõna-wormi ja lause rahwa suust wälja usutas, näitab meile, et ta mees oli, kes rahwaga ostas ümber käia, mees, keda rahwas usaldas ja armastas, ja selle pärast usaldas ja armastas, et ta ära tundis: „Sel mehel tufjub meie wastu jõe süda rinnus, ja tema tahab meid awitada. See mees peab lugu meie keelest ja kombest, ja meie tahame teda awitada, et ta sügawamasse meie keele iluhoonesse wõiks tungida, kui keegi enne teda.“

Ja suur oli Ahrensi armastus kodumaa ja rahwa wastu, kodumaa kallima wara, kiriku ja keele, wastu. Nagu meil tohtrid on olemas, kes selle pärast haiguse juuri kätte püüawad wäsimata waewaga, et näha saada, mis imelik haigus see on, kel haigus tähtsam ja pää-asi on, haige ise ja tema walu ja walu kustutamine kõrwaline asi, nõnda on ka muudes teaduse walbades mehi, kes üksnes teadusele elawad, kes rahwa keele ije-iseloomu kätte katsuwad hõngitseda ja terve elu jeks pühendawad, kellel aga rahwas ise üksipuhas kõik on, kas ta elab ehk sureb, kas temal teaduse tööst uut elujõudu kaswab ja auu tõuseb, wõi mitte. Oleme lugenud, kuidas mõned üksnes selle pärast meie keele uurimist ja wanawara korjamist nõuawad, et kui rahwas kaob, siis tema keelt ja meelt wõiks alal hoida ja tulewa põlwe rahwale näidata, nagu muuseumis wahel ennemuistseid imeloomi alal hoitakse ja kahepaitseid piirituse sees mädanemise eest kaitstakse. Riisugune kahepaitline külm weri oli Ahrensil läila ja älk. Tema põues tufsus jõe süda, tema rinnus leegitses armastuse tuli rahwa ja rahwa keele wastu. Keeleuurimisele ja kirjatööle kihutas teda ainult see armastus. Tema waewa wiljast pidi otsekohse kasu jaama tema palawalt armastatud rahwas ja kirik. Ahrensi teadusline töö on algusest otsani praktilalise sihiga. Kui kord 1845 Ahrensi elu ja püüdmise faks sammast, keel ja kirik, lõiwad kõituma, pani ta sule kohe käest. Tema töö himu ja julgus kadus: mis tarwis weel?! Alles neli aastat hiljem hakkas ta aegamööda jälle armsaks lainud tööd waatamas käima ja wõttis kattenud eide ülesse. Kui ta ise küll tunnistab: „Dhne Rückficht auf den praktischen Erfolg“ (ilma praktilise

wilja pääle waatamata), siis on see temal kord kogemata ennem suust pudenenud, kui et südamest tuli. Sest Ahrensi wiimane suurem kirjatöö, mis 4 aastat hiljem, 1853, ilmus: „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel“, on nii praktilise sihiga ja räägib nii waljusti warema ütelse wastu, et meil siin kahtlemata mõtlemata sõnaga tegemist on, mis Ladina keele mõistjad lapsus linguae nimetawad.

Seda pidafime tarwilijeks ütelda, et Ahrensi elu ja elutööd õige mõõdupuuga wõiks mööda. Alles see, kes sepipajas on seisnud, teab sepisest õiget lugu pidada; alles see, kes mõtete sepikotta pilgu heidab, oskab mõtete awaldustest kõnes ja kirjas õige põhja üles leida.

Ja nüüd aetugem mõtete maadlemise murule. Elu on wõitlus, ja wõitu tähendab töörikas elu. Wõitlemist ja heitlemist on Ahrensi kirjades iga lehekülje pääl. Lagunenud seinad pidi ta maha kiskuma, enne kui firget müüri sai ehitama hakata. Et aga wana wanadele kallis ja uus kõigile wastu meelt, siis oli wõitlus ees ja selja taga, wana sõpradega, uue waenlastega.

„Mööd ühes, lubi teises käes,
Nii tegi rahwa tööd.“

Ahrens on kirjutanud järgmised suuremad ja pisemad raamatud, mis Eesti keelesse ja kirjasse puuduwad:

1. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre. 1843. 134 lhf. 8.
2. Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache. Reval. 1845. 51 lhf. 8.
3. Zur Ehstnischen Declinationslehre. Reval. 1848. 32 lhf. 8.
4. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre. 2. umgearbeitete Auflage. Zweiter Theil: Satzlehre. Reval. 1853. 311 lhf. 8.
5. Sprachfehler der Ehstnischen Bibel. Reval. 1853. 94 lhf. 8.

Ujatirjades, nimelt Inland'is, on Ahrens awaldanud:

1. Über die Etymologie der Ehstnischen Worte: koera koolnased. Inland 1844 № 51, lhf. 814 - 815.
2. Urgegeschichte des Estnischen Volksstammes, vom Prof. Dr. Fr. Krufe. Moskau. 1846. (Kriitika.) Inland 1846 № 51, lhf. 1205—1209.

3. Bedenken über „Bemerkilla Hans“. Inland 1852 № 35, Iht. 685—686.
4. Dankagung. Inland 1854 № 50, Iht. 826—827.
5. Zur Verständigung. Inland 1855 № 2, Iht. 27—28.
6. Lug und Trug. Inland 1855 № 11, Iht. 161—166.
7. Dialog zwischen zwei Freunden der Estnischen Sprache. Inland 1859 № 50, Iht. 965—968.

Estimene ja kõigetähtsam Ahrensi kirjatöö on Eesti keele grammatika.

See on kiwi, mis Ahrens 1843 Eesti keele ja kirja merde heitis, mis pärast Masingi aegist tormi surmumereks oli joikunud. Ja korraga hakkas meri liituma ja mäsama. See kestis ligi 40 aastat. Siis oli ta kaldale loputanud kalli waranduse meie rahwale: uus loomuline kirjutamise wiis oli wõitnud kodus ja koolis, kirikus ja keeles. Kui meie raamatuid kaalume nende mõju awaldamise poolest, siis peame tõendama, et Ahrensi grammatika kõige ülem on Eesti kirjanduses meie aastajalal.

Rolm werstaposti wahet on Eesti keel ja kirjawiis ära käinud.

Estimesed Eesti kirjanduse kasuisad oliwad Saksa sugu õpetajad ja kohtumehed, kelle amet neid sundis, wara Eesti keelega tegemist teha. Wististi keskaja pimeduse sisse kaowad meie kirjanduse estimesed jäljed ära. Alale jäänud keele mälestusmärgid ulatawad aga praeguse uurimise järele paljalt 16. aastajalani. Estimestel Eesti keele kirjutajatel ei toonud harjumata töö mitte palju päämurdmist. Tolle aja arwamist mööda oli ju üks kirjutamise wiis terwes maailmas. Ladina keele liistude pääle painutasiwad Sakslased oma keele. Pidi süündima muidugi ka Eesti keel. Weel 1687 kinnitasiwad Tallinna maa kõige targemad keelemehed tõhise näoga: „Kirjawiis on igalpool täiesti üks. Kes Eesti keeli lugema on õppinud, see oskab ka Saksa, Rootsi, Soome ja Tartu keele raamatut.“ Meile näitab lugu weider olewat. Aga ka süin matjab: kes aja- ja asjalugu tunneb, annab kõik andeks. Ta mõistab, et lugu teifiti ei wõinud olla, ja lepib ka puuduliku asjaga. Need mehed ei teadnud paremat, siis ei tohi paremat nende käest ka mitte nõuda.

Parema aja rajatulbaks seisab Johann Hornungi Grammatica esthonica 1693, mille põhjusedõtetele ligi kümme aastat warem juba

cand. Bengt Gottfried Forselius aluse oli pannud. Nende kahe mehe töövili oli meie wana kirjutamise wiis, ja nende töö tähtsus selgub sellest, et nende päiwist pääle Gesti rahwa kōrw raamatuteft ja õpetuskohatabest firkus ja koolis puhast ja folkimata emakeele heli kuuleb. Puudufets jäi, et nende meeſte tarkus mitte keele k u j u ei jõndnud ſ i l m a ette ſeadida, mis sellest tuli, et nad poolteed wana Saksja keelekammitſaſe finni jäiwad. „Zuba Wasing püüdis äratuutud puudufi parandada, aga tema parandufed on muift poolifud, muift ei ole nemad õige põhja pääle rajatud ja selle pärast mitte fündſad.“ Dnnelikumat nõuu andis 1822 meie pödura kirjawiifile mag. Adolf Zwar Arwidſſon († 1858) Turu linnast. Rosenplänteri Beiträge zur genaueren Kenntniß der eſtნიſchen Sprache, XV. Iſk. 124—130 awaldas tema nimetatud aastal kirjatöö: „Über die eſtნიſche Orthographie. Von einem Finnländer.“ Siin ta ſoowib muu ſeaſ, et „pikk täiſhäälik itka kahefordſelt ſeiſaks, ja et ükfikut umbhäälikut mitte ei tuleks kahefordſelt kirjutada. Wõnda oleks minna, ſinna, olit, ſuuri, juures, tule juu. õigem kui: minna, ſinna, ollit, ſurri, juures, tulle juu.“ Tundja ſaab aru, et Arwidſſon õige tee jäljed kätte on ſaanud, mis olekſiwad wõinud haiget terwiſele juhatada, aga — nad jäeti unuſtuſe pähä. Miks? Arwamiſed ilma teadufiſe põhjendufeta teadufi riigis ei maksja punaſt kopikat. Ja oma arwamiſi põhjendada, ſelleks ei leidnud Arwidſſon mitte mahti. Elutormid puhufiwad tema Soomeſt pea koguni ära, ja Stokholmis oliwad temal teijed teed ja tuliwad teijed mõtted. Tema töö pääkiri „Von einem Finnländer“ aga oli kui ettekuulutus, k u ſ t abi pidi tulema.

Kolmas ajajärk algab Eduard Ahrenſiga. „Ahrens ükſi,“ ütleb Hurt, „on omad parandufed õige ja loomuliſe põhja pääle rajanud. Põhja tõi ta Soomeſt, kus meie ſugulaſed Soomlaſed juba ammu tema pääl ſeiſawad, aga täieline kirjutamiſe wiis iſe on mitmes tükis Gesti keele iſeloomu pärast Soomlaſte wiifift teijeti. Tema põhja pärast on uus parandatud kirjutamiſe wiis ka Soome kirjutamiſe wiifiks nimetatud, aga meie wõime teda ka Loomuliſeks kirjutamiſeks nimetada, ſeft et keele loomuſt ja ſeaduſteft wõdetud ehk wäljaarwatud on.“ Kas Ahrenſile Arwidſſoni nõuud ſilma on puutunud, ſeda meie mitte ei tea. Aga et grammatika parandamiſe eeskuju Soomeſt tarwis wõtta ja ei mitte Ladina ehk Saksja keeleſt, ſeda oliwad juba enne Ahrenſi iſeäranis Knüppfer ja Heller kinnitanud, ilma et nemad kirjawiiſi parandamiſe pääle olekſiwad mõtelnud. „Ilma Soome keele mõiſmata on

wõimata Eesti keelt uurida. Kes Soome keelt ei taha õppida, see ei wõi Eesti keelt õpetada," ütleb Ahrens, ja sedamööda otsib ka tema igalpool abi ja toetust Soomest.

Põhjalik kirjawiisi parandamine, mille najal meie film ka kirjas selget, selgamata emakeele kuju ja nägu näeb, on üks kallis kivi selles kroonis, mis tänuulik meie põlwe rahwas terawa teadusemehe pähä paneb. See on aga paljalt wäline külg, paljalt laenete sarnane, mis weepinnaal waatajale filma paistab, sest need laened ulatavad iga Eesti koolimajani ja iga Eesti hurtsikuni. Sügavam laenete määs jääb mitmele warjule. Enne kui neid wäliseid jälgi läheme otsima ja nende jälgede laialiminemist tähele paneme, peame sügavamale tungima ja laenete põhja ja sündimist uurima, peame grammatika enese hinna ära määrama. Seda jaksawad üksnes targad teaduse mehed korda saata, ja meie igapäewased inimesed jätame siin juhatuse ja sõna õiguse hää meelega nende hoolde.

Sunniks on meil kahe kuulsa uurija aruanded Ahrensi grammatika hinna ja wäärtuse kohta olemas, kelle sõna teaduse wallas raskesti kaalub, jeda enam, et nende sõna tähtsas paigas ja targa meeste kogus on räägitud: Keiserlikus teaduste akademias St. Peterburis.

Esimene arutegija on akademikus Andreas Johann Sjögren, kes 17. aprillil 1854 akademiale Ahrensi grammatika ja „Sprachfehler der Estnischen Bibel“ üle otsust andis. See otsus on aratrukitud academia kirjades Bull. hist.-phil. de l' Acad. J. de Sc. de St.-Pet. tom. XII. lhf. 91—96 Saksa keeli ja Wene keeli aruandes: Двадцать третie присуждение учрежденныхъ П. Н. Демидовымъ наградъ. Pääle selle kui Sjögren suure kiitusega Ahrensi uurimise usinust on nimetanud ja täheandanud, et tema grammatikaga uus aeg Eesti keele uurimises alata, räägib ta kirjawiisist, mis „ein entschiedener Fortschritt, ja ein Epoche machender Fortschritt und von der größten Wichtigkeit“ olla, sest üksnes selle kirjawiisi tõttu olla wõimalik, grammatika seadusi õieti selatada ja Eesti keele lugemist õieti õppida. Niisama uue aja põhjendaw edasijaamine (ein Epoche machender Fortschritt) olla ka terve sõnaõpetus, mis aratükemata usinusega, raudse tahtmisega ja terawa kriitikaga wana mädanenud ja hauklise keelehoone asemel üles olla ehitatud. Lauseõpetust jenni õieti Eesti keeles ei olla olnud. See oleks juba Ahrensilõ suremata auu toonud, et tema üleüldse esimese täielisema lauseõpetuse olla kirjutanud, aga ka see töö olla suure hoollega ja waewaga tehtud, nõnda et see enam täielisem ja kindlam ei wõida olla Lõppeks soowib juur

Soome uurija, et Ahrensi grammatika ja „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel“ „in Betracht ihrer hohen Wichtigkeit, ihres wissenschaftlichen Gehaltes und der horrenden bewundernswerthen Mühe, womit sie zu Stande gebracht worden sind“ Demidowi auuhinna wääriliseks arwatakse, ehk küll alandlik wäljaandja ise oma raamatuid auuhinna jaamiseks ei olla sisse saatnud ega temale (Sjögrenile) ka milgi kombel põhja andnud, raamatuid kiita. Tema ei tundwat ülepää Ahrensi mitte ja ei olla temaga ka mitte muidu kokku puutunud, kui üksnes waenulisel teel keelekujumistes.

Nõnda Sjögren. Häa meelega oletijwad teaduse sõbrad näinud, et lihtja Gestiamaa õpetaja tööd, mis kasiinas wahetundides kõigist teaduse hallikatest kaugel tehtud, aga mis suurt uurijat nii suurele waimustusele äratafiwad, et need tööd soowitud auu osaliseks oletijwad jaanud. Aga akademia aruandes 28. mail 1854 Comptes rendu gén. sur le vingt troisieme concours des prix Démidoff lhf. 10 loeme kahetjedes, „et teiste tööde rohuse ja omaduste pärast akademiale mitte jeda rõõmu ei olla olnud, Ahrensi raamatutele, mis küll auuhinna wäärilised olla, nende wäärtust mööda auuhinda anda, waid akademia pidanud sellega leppima, et ta wäljaandjale osaks lasta jaada auustawa nimetamise (une mention honorable).“

Aasta hiljem awaldas akademia kirjawahetaja liige Ferdinand Wiedemann Bulletin hist.-phil. de l' acad. J. de Sc. tom. XIII. lhf. 33—80 ja 81—90 põhjaliku kriitika Ahrensi grammatika üle. Mõtted, mis Wiedemann siin wälja ütleb, leiab lugeja tema Grammatik der Ehstnischen Sprache sissejuhatuses lhf. 17—19 lühedalt koos. Ka Wiedemann tõendab, et Ahrensi grammatikaga uus ja parem aeg alata Gesti keeleuurimises. Ahrensi grammatika minna kõigist endistest nõnda lahku, kui taewas maast kaugel on, ja temast ei käia ükski päras-tine üle. Ahrens olla see wägew mees, kes Gesti keele grammatika Ladina keele orjusest wälja wiinud, kiriku-keele kannitjast päästnud ja üksnes Gesti keele enese waimu (geniuse) juhatajaks ja otjuseandjaks tõstnud. Lausedõpetus olla esimene, mis selle nime wääriline, ja uus kirjutamise wiis ainus teadusline. Aga Wiedemann ei kummarda mitte pimedast pääst Ahrensi grammatika ees, waid nimetab, mis tema arwates laita tuleb, õige nimega ja seab oma põhjendatud arwanised igal pool Ahrensi otjustele wastu. Suuremaks jüüks paneb ta Ahrensilile — ja jeda õiguslega — et see murretele eludigust ei luba, Soome grammati-

kale liig palju woli annab ja grammatikale wõõra raste koorma pääle paneb, mis sõnaraamatu kohus olewat kanda. Kõige nõrgemaks osaks peab Wiedemann Ahrensi lausõpetust. Aga kõigi puuduste juures leiab ta pehmeidawaid põhjusi ja arusaadawaid wabandusi, ja temagi lõpuotsus on see, et kõigist Eesti grammatika meestest Ahrens kõige ülem ehk kohasem on (Der am meisten dazu Berufene.).

Teises paigas, Mel. Russ. tome IV., arwab Wiedemann, et Ahrensi grammatikal fell põhjal palju wastaseid tõusnud, et Ahrens keeleuurimises murretele vähematgi woli ega tähendust ei anna, waid neid puhta Tallinna keele sõtkimiseks peab.

Ka Soomes leidis Ahrensi grammatika tähelepanemist ja lugupidamist. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura nimetas wäljaandja oma kirjawahetajaks liikmeks. Noor Soome teadusmees August Ahlquist, kes pärastpoole kõige terasemaks Soome keele uurijaks tõusis, pidas aga tarwiliseks, Inland'is 1854 nr. 44 lhf. 725—729 Ahrensi grammatika lisa jõdluda: „Einige Mißgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens,“ ehk küll ka tema Ahrensi suurt tööwaewa peab kiitma. Kuna Ahrens Sjögreni ja Wiedemanni kriitikate pääle waitis, andis ta Soomlasele — wist tema nooruse pärast — tulise jõulatud wastuse Inlandis 1854 nr. 50 lhf. 826—827 päälkirja all „Dankagung,“ kus ta nähtawa põlgatusega kriitikust „ein Herr A. Ahlquist“ nimetab ja selletada katjub, et tema sõnaraamat kalju olla, millele tema wastane „põhja sõjakirwega paljalt mõne kriipsu olla jõudnud külge lüüa.“

Meie aja Eesti keele sügawama tundja J. Hurti otsust kuulsiime juba ülemaal, mis ta 1864 „Lühikeses õpetuses õigesti kirjutamisest“ lhf. 3 awaldas. See käib aga enam üksnes Ahrensi kirjawiisi kohta.

M. Weske ei tea Ahrensi töowiljast muud hääd kuulutada, kui et ta „Eesti keele healte õpetuses“ 1879 lhf. 108 kirjutab: „Endine Kuusjalo õpetaja G. Ahrens on minu teada kõige esimene, kes kõwa worni kabe „ff“, „tt“, „pp“ga, pehmet „f“, „t“, „p“ga hakkas kirjutama. Tema grammatika teine trükk ilmus 1853 nõndanimetatud „uue kirjutuse wiisiga.“ (wõrdle ka lhf. 44 ja 98).

Wiimase uurija ütlaste wastu palume lugejaid waadata, mis „kuulsa Wõrro linna mees,“ kes küll mitte keeletark ei ka mitte grammatika tüüdjä ei ole, aga meie juurem kirjamees on, „Tallorahwa postimehes“ 1858 nr. 43 lhf. 353—356 „endijest Kuusjalo õpetajast“ arwab.

Et lugejatel kõigil hingama läinud A. H. Willigerode lehte wist mitte käepärast ei ole, siis kirjutame *Kreuzwaldi* sõnadest ühe koha jüia :

„Wõõrad kammitfad ja raudahilad, mis ligi kolmjada aastat Maa-keelt wangis pidanud, lõhkus mõne aasta eest üks väga teraje waimuga, wahwa ja tuline Sakslane, Kuusalu õpetaja Eduard Ahrens, kes kui õnnis Lutherus omal ajal ristiusu, meie keele wõõrast ikkest päästis. Tulise mõõgaga häwitas ta umbrohtu ja ohakaid põllult, kus neid ees leidis, aga tema tuline sõjasahk puutus siiu ja sääl katutse räästasse, kus ta kuiwi hõlgi kõrwetas ja mõne korra inimest näpistas, kus asja üksnes oleks pidanud puntuma. Ei sest ole wiga; kes töö ja walguse eest wõitleb, see jääb inimlikust nõtrusest. hoolimata — süisgi suureks meheks. Ehk küll temale enne õigust ei tehta, kuni ta külmaks läinud jüudamega kuus jalga sügawam magama läheb kui meie.“

Wõru linna targa mehe ettekuulutamine on täide läinud. Ahrens ei ole oma töö wilja mitte näha saanud. Epiotja waigiti tema parandamise nõudmised jurnuks. Eesti lehti toll ajal mitte ei olnud, ja Saksa lehtedest leiame paljalt kuulutuste killas, et uus Eesti keele grammatika olla ilmunud. Slegi „Inland,“ kes muidu Eesti elamist ja olemist hoolega tähele pani, ei tea muud, kui et ta 11. jaanuaril 1844 kuulutab : „Bei H. Laakmann hat so eben die Presse verlassen und ist durch alle Buchhandlungen zu beziehen : Grammatik der ehstnischen Sprache Revalischen Dialektes, von Eduard Ahrens, Pastor zu Rujal. Erster Theil : Formenlehre. Geheftet 85 Kop. S. M.“ Ka Eesti õpetatud Seltjis nimetati kord lühedalt raamatut, ja muud ei ühtegi epiotja. Kes aga arwab, et uut grammatikat tähele ei pandud, see eksib. Nagu esmalt, kui kiwi wette wiskad, tükk aega ära kulub, enne kui sügawuse põhjast wastus tagasi tuleb ja laened hakkawad wirwendama, nii kees ja kihises ta siin jalajas, enne kui wastased tuuled algasiwad tormama. Ja Ahrens ise ei puhkanud ka mitte, waid andis wana tõdunemud puu pihta paak paugu pääle, et okjad raksiwad, ilma aga et põline tüwi weel langes. Sest raske on wälja juurida puud, mis kindlasti on ajunud mullapiinna sisse, puud, millel aega anti kaswada aastasadat paar; raske on walmistada sääl wastuwõtlifku emasiiled, raske on tuua ja kangelt kanda uut seemnewilja.

Nagu juba nimetajime, praktikalise sühiga oli Ahrensi teaduse-töö. Raju ta katjus jaata otjekohhe kirjandusele ja kogudusele. Juba 1844 tõmbas Ahrens Eesti-maa õpetajate sinodi pääl senise kirjawijji päält armuta katwad hilbud ära, näitas ametiwendadele tema halastufe

häbi ja nõudis parandamist. Sõjasarw oli hüüdma pandud. Et asi uus oli ja mitmel tundmata, ei wõidud weel mitte otjust teha. Päälahing pidi aasta hiljem peetama. Et sõpru koguda ja ka waenlastele paranduste tõsist nägu näidata, seadis Ahrens 3 ewangeliame, 3 epistlit ja 4 kirikulauu uude kirjawiisi ja parandas keelewead oma grammatika seaduste järele. Kõik pandi trükki, ja mai kuus 1845 saatis kindralsuperdend Dr. Rein kõigile Gestiama õpetajatele kodu kätte kui „Beilage zur Synodal-Materie. Von Herrn Pastor Ahrens eingereichte Probe-schrift, zur Revision der Estnischen Schrift- und Kirchensprache. Den sämtlichen Herrn Synodalen mit der Bitte um sorgfältige und ruhige Prüfung, vorgelegt vom Director der Synode.“ Ametlikes lisakirjas nimetab weel kindralsuperdend, et Ahrens ka kirjakeele parandamise sel aastal sinodi pääl kõne alla tahta wõtta. Temal enesel ei olla selles asjas wõimalik kaasa rääkida — Dr. Rein oli wäljamaa mees ja oskas wähe Gesti keelt — aga ta tunda, et hädasti tarwis olla selget otjust teha. Ahrensi proowitöö päälkirjas torkab „ruhige Prüfung“ s o. rahuline läbikatsumine terawalt silma. „See lubab aimata, et 1844. a. sinodi pääl wist juba torm hakkas puhuma ja laened weerema, kui Ahrens kirjakeele parandamist nõudis, nõnda et ülem karjane aegjasti waigistama pidi hakkama.“ Aga wähemalt selsamal mõedul kui wastastel läks Ahrensil enesel waigistust tarwis. Tema kare loom, teraw mõistus, tibe sulg ja liig iseenesest lugupidamine ei kannatanud wasturääkimist. Ahrensi tolle aegsesse hingeelusse lubab pilku heita kirjatöö „Johann Hornung,“ mis ta selsamal ajal kirjutas, mis juba 30. oktobril 1844 zensuri luba kätte sai ja järgmisel aastal Tallinnas trükkist ilmus. Raamatust enesest, mis kaanest kaaneni keewast wihast leegitseb, räägime pärast pikemalt.

Nii jõudis juuni kuu 1845 kätte, kus harilikul kombel Tallinnas sinodit peeti. Kindralsuperdend Dr. Rein oli aegjasti õpetajatele kirjalikult küsimise ette pannud: „Kuidas tuleb Gesti kirikukeele parandamine korda saata?“ Kaks meest oliwad lubanud kõnesid pidada: Keila praost Zick ja Ahrens. Kõned on ka peetud, nende sisust ei ole meie aga mitte kuulda saanud, küll aga läbirääkimistest kõnede üle. Ühed on iga parandamise wastu; teised nõuawad, et Ahrensi sõnaõpetus peaks enne läbi katsutama; kolmandad soowiwad enne läbirääkimisi Liwi- ja Saare-maa sinoditega ja Piibli seltsiga; sinodi juhataja seletab wäga õigesti, et katsugu uut kirjawiisi niisugustes raamatutes, mida mitte kirjalikult ei tarwitata; wiimaseks toodakse Haapsalu poolt sõna, et r a h w a s midagi

uuendust ei falli. Dtsus: suurem hulk ei pea kiriku keele parandamist mitte ajatohaseks (zeitgemäß). Juhataja ettepaneku pääle aga tänab wähemalt siinod Ahrensi tema parandamise püüdumiste eest.

Küll ei olnud mitte wõit käes, aga ka wastased ei wõinud mitte salata, et parandused tarwilised on. Seega oliwad nemad tahtmata tunnistuse andnud, et nemad asja eest seisivad, mis nad isegi mitte õigeks ei jõudnud pidada, mis langema peab, sest tõde on wägew wõitja. Cestimaa sinodite pääl aga ei kao keele ja kirja parandamise nõudmised mitte enam päewakorralt, waid wõidawad ikka enam sõpru, mis seda ennem wõis jõundida, et wastastel mitte kõige pisemat teaduslist tuge selja taga ei olnud, waid õhuline põhjus jalge all: parandused segada rahwa meeled ära ja saata oodetud kasu asemel suurt kahju.

Paremaks sõbraks ja awitajaks oli Ahrensil kõigis neis käredates waelustes tema waimulik ülem, Jõekehime õpetaja Gustav Heinrich Schüldlöffel, kes aastast 1847 pääle Hommitu-Harju praosti ametit pidas, nõuandjaks ja juhatajaks mitmes teaduslises küsimises Tallinna ülemkooliõpetaja Ferdinand Johann Wiedemann. Esimene on see wahwa ja julge mees, kes Ahrensi uuendused teoks ümber walas. 4. aprillil 1844 kuulutas H. Laakmann Julandis nr. 14, et tema trükikojas praegu olla ilmunud: „Thomas Westen, Lapo rahwa ufo ärataja Norra maal, hind 7 kop. hõbedat.“ See on esimene raamat parandatud Soome kirja wiisil. Ahrens ise ei olnud mitte julgenud, oma grammatika esimeses trükis 1843 kohe uut kirjawiisi tarwitada, ehk ta seda küll õpetab ja nõuab. Teises trükis 1853 on aga wana wiis täiesti kolikambri heidetud ja nimetatatse üksnes selle pärast, „et wist küll mõned aastad weel mööda lähewad, enne kui Soome wiis wastu wõetakse.“ Esimest korda tarwitab Ahrens parandatud kirjawiit ülemal nimetatud proowikirjas, mis aga pisut noorem on, kui Thomas Westen, ja mis ka ial awalikult ei ole raamatu-turule saanud.

Nagu näeme, oli esiotja Ahrensi keele wuhastamise töö wastuwõtmine wisa. Mis Ahrens ise sellest arwas, ja kust ta põhja otjis, on ta meile mälestuseks jätnud ühes wäikses raamatus „Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehestniischen Kirchensprache. Zur Ehrenrettung des Unterdrückten, von Eduard Ahrens, Pastor zu Kusja.“ Tallinnas 1845. Mis raamatu siju wastu ütelda, on juba „Cesti Piibli ümberpanemise loos“ jõundinud. Ühe teise halenaljaka loo pääle peame siin sõrmega näitama: Hornungi selja tagant waatab Ahrensi enese kuju meile silma, ja Hornungi

wastaste nägudes seletame ilma waevata Ahrensi waenlaste nägusid. Kõik need libedad sõnad, mis Ahrens Hornungi wastastele annab, peavad Ahrensi enese wastaseid torutama, ja kõik suur ülekohtus, mis Hornungil omal ajal sündis, näitab Ahrensi meehest ka temal enesel nüüd sündivat! Lugu on seda kenam, et Ahrensi paranduste wastased just suurelt osalt Hornungi põhja pääl seisawad, keda ju Ahrens tahaks pilwini upitada! Muidu aga paistab meile ka siin Ahrensi mõtte terawus, teadmise rikkus, ja kõne elawus iga lehekülje päält silma. Isegi wastased, kes armuta kolkida saawad, ei wõinud oma lugupidamist niisugusele waenlasele keelda. Tartu Õpetatud Gesti Seltsis, kus ka kirjawiit püüti parandada, aga alalhoidlikuma meelega, juhatas 2. mail 1845 president, meie unustamata Jähmann, koosolijate tähelepanemist „Kuusalu õpetaja wäikse, aga siju-rikka kirja“ pääle, mis wiist niisuguse rõhuga ja waimustusega on sündinud, et Selts järgmisel sügisl wäljaandja omaks auuliikmeks palus. Ja tõesti, weel meie päewal loeb igamees ifka uue himuga seda raamatut, kus iga sõna täis piikisid ja naelu on.

„Iga uuendus on wastik asi ja wõetakse umbwihaga wastu, päälegi wanema ea poolt, kes wana armastab ja kasuga ka kaitsta wõib, sest et ameti wõimus nende käes seisab ja nende mõju alamate kohta suur on,“ oli Ahrens wäga dieti tähendanud. Et Gesti keele harimiseks ja Gesti rahwa alalhoidmiseks uue jõuga peaks tööle hakatama, see oli ka ühel mehel uindis ja sütitas tema tulise wiha põlema, mille leekimine kaugele paistis. Juuli kuus 1845 kargas Tallinna ülemkooliõpetaja „Eduard Meyer von Hamburg“ Ahrensi harja kinni, seega et ta kirjatöö awaldas: „Über die jüngst erschienene Schrift des Hn. Pastors Ahrens zu Kusäl: „Johann Hornung, der Schöpfer der esthniischen Kirchensprache etc.““ Pääle selle kui ta Ahrensi mõne magushapu sõna jaanud ütelda, nimetab ta Ahrensi püüdmist, Gesti keelt alal hoida ja uuesti elustada ja Gesti rahwast kiinitada ja äratada, „Affenliebe“— ahwi armastuseks, ja seletab pikemalt, kuidas see tema arwates iga kultura-rahwa kohus ja õigus olla, alamal järjel seiswat seltsi-rahwast (Racenvolk), nagu seda ju salgamata Gesti rahwas olla, pikkamisi ja rahulisel teel oma julle wõtta ja ära sulada lasta. Kes Gesti rahwast alal tahta hoida, see pikendada ainult tema surmawõitlust ja hoida uuestisünnimise häätegu armuta meelega temast eemal!

Rõnda see Hamburi mees, kelle juus muidu „inimehe armastus, õigus, tõde“ ja muud ilusad asjad sinna tänna lennawad

Wastus ei jäänud mõtete pääle tulemata, mis meie kodumaal kuulmata olivad. Ta tuli, tuli pea, tuli jäält, tuli ühel kujul, mis eest meil praegu weel Sumala wastu tänu wõlgu on. Endine prohwezfor ja pärastine piiskopp Dr. Carl Chr. Ulmann astus rahwa kaitsmiseks wälja, kelle üle tart Tallinna ülemkooliõpetaja surma-muhtluse oli mõistnud, kes enese eest kosta ei osanud ega teadnud. Sellesamas Julandis 1845 ilmus nr. 34 ja 35 augusti kuus Ulmanni „Fragen, welche bei Lesung der Bemerkungen über die jüngst erschienene Schrift des Herrn Pastors Ahrens „Johann Hornung“ etc. sich aufgedrängt haben.“ Waiksel kombel, aga wastuwaidlemata wiisil lükkab Ulmann Hamburi mehe arwamised Gesti rahwa kohta ümber ja kuulutab heledal häälel, et „kuna nüüd juba iga Gestlane ilma oma keele äraandmiseta tõsine risti-inimene ja tubli talupoeg wõib olla, tema aegade jookkul küllalt usu, teaduse ja kunsti poolest tõsise waimu-harimise järje pääle wõib tõusta, ilma et ta Sakslaseks, Wenelaseks, Prantslaseks ehk muulaseks heidab.“ Et see kõrgem järg juba nüüd mitte weel käes ei olla, ei tulla mitte Gesti waimu waeusjast, waid ajaloo käigust, mille järele Gesti rahwas paljalt noorem olla kulturas, kui teised, kes waremalt Greeklaste ja Roomlaste haridusega kokku puutunud. „Ous see kristlik, ons see inimlik, ons see politika poolt jünnis,“ hüüab Ulmann pühas wihas, „et Gesti rahwuse ja keele surmamise pääle wälja minnakse, et Gestlase käest ära wõtta, mis temal kirikus ja koolis, mis temal kui rahwal juba on, et teda wähemalt aastakümned, wahest aastastajad otja meelega ühe seisukorra sisse kukutada, kus ta ei Gestlane ega midagi muud ei ole, folgikorra sisse, mis — nagu ajalugu õpetab — ikka igale rahwale kui ka igale ühtikule rahwaliikmele see kõige haledam ja põlastawam põlv on? — Ja kes wastab wiimase otja eest, kui sedajugust asja ühtinda inimlikku arwamist mööda pääle hakatakse, ilma et Sumala seatud kohus ehk Sumala seatud ajaloo tungimine sinna poole jünniks?“ —

Rõnda juure kodumaa ja rahwa sõbra Ulmanni mehine wastus „Hamburi Eduard Meyeri“ meeletumate jändamiste pääle. Ja kuna Gesti keele tapmise mõtted wäljahandujaga ühestükis unustuse ja põlguse alla on langenud, niisama ka tema uus inetu ja pilkaw wastus — nimetab tänuks Gesti rahwas oma unustamata sõpra ja wahwa kaitsjat Ulmanni isamaa isaks. Ja weel nüüd, kus ta juba 22 aastat Walga suru-aial tööriika elu wäsimust puhkab, lehwib tema waim meie rahwa seas, ja hallpää lahke nägu teretas alles hiljuti „Ewangeliumi Lutheruse kogu-

duste abitasja 9. lendlehes" palawalt armastatud kodumaad ja kogudusi. Hegi C. N. Jakobson, kes „Kolmes ijamaa kõnes" luulelennu kõrgusest maisid asju ja olemisi mitte ikka õieti ei seleta, tahab Ulmanni „kui ühe tõijse tõe-apostli ees tänades müüji maha wõtta" ja nimetab teda „kõige Balti maa laste isaks."

„Hamburi Eduard Meyeri" sõjasarwe rüüstamise hüüd kadus. Ulmanni armastuse sõna jütitas armastust. Just nüüd hakkab Eesti keele uurijate arv kasvama, ja rõõmsas wõidujooksmises ilmub üks keeletöö teise järel Õpetatud Eesti Seltsi kirjades. Jählmanni kõrwale astub Rübina praost Fr. Heller, ruttab Kõuge õpetaja Rudolph Hollmann, tuleb Puhja õpetaja August Hollmann. Et need uurijad oma töödes muidugi ka Ahrensi pidiwad nimetama ja mitmes asjas ka oma lahkurinemist tähendama, tõusis riid, kus Ahrensi okkiline ja hell iseloom ühel wiisil awalikuks tuli, mida südamest peab kahetsema. Tüli löi lõtendama, kui Ahrens sügisi 1847 Õpetatud Seltsile kirjatöö „Zur Declinationslehre" saatis ja tema äratrükkimist Seltsi kirjades nõudis. Et kirjatöös aga hull lauseid ette tuli, mis Seltsi liikmete, iseäranis ka auustatud presidendi auusse puutusiwad ja ajaliku seletuse ajemel inimesi torkisiwad, palus Selts Ahrensi, et tema enne trükkiminemist ilmaasjata haawawad sõnad ajalikkude läbi parandaks. Äritatud kombel wastas Ahrens 19. januaril 1848, et Selts teda auuliikme nimikirjast maha kustutaks, ja seltsamal kuul kirjutas ta weel rohkem äritatud eeskõne oma tööle „Zur Declinationslehre", mis otse ülekohtuseks tuleb nimetada, ja lastis kõi Tallinnas Lindorfi juures trükki panna. Muidugi tegi see lõhe weel laiemaks ja ei ial ole enam Õpetatud Eesti Seltsi ja Ahrensi wahel ühenduse silda ehitada jõutud. Raamat, mis selle poolest tähele on panna, et Ahrens siin esimest korda ka awalikult ise uut kirjawiit tarwitab, ei paku palju uudist, waid seletab üksnes põhjust, miks - p ä r a st Eesti grammatikal 18 painutamise klassi ja 4 painutamist olla. Raamatukese lõpul laulab Ahrens jälle kord Zeeremia nutulaulust päättükite ja kardab, et Eesti keel pea surmale juigub. „Tehu tulewit mind wäelikuks!" nii lõpetab tema.

Ja tulewit ja Ahrens ise tegiwad ettekuulutuse waleks, mis meeletajas ja äritatud tujul oli räägitud. Ahrensi järgmine ja wiimane raamat Eesti keele ja kirja kasuks räägib hoopis teist keelt ja on hoopis teises waimus juba kirjutatud: „Sprachfehler der Ebstnischen Bibel. Gesammelt und den Predigern der Ebsten zu ungezwungener Prüfung empfohlen."

Tallinnas 1853. Raamat on jällegi tunnistus väljaandja usinusest ja hoolest. Tema ülesanne on näidata, kui puuduline ja wigane Eesti kirikukeel, nimelt Pühast Kirjas on. Üksikud wead terwest Pühast Kirjast on välja otsitud ja Ahrensi grammatika paragrahvide pääle ära jaotatud, mis wastu nad ekjwad. „Oleksin mina kõi k wigased wormid kokku kannud, siis oleks raamat tõusnud, mis Piibli paksuse kätte jaoks,“ ütleb väljaandja. Seni arvatud, et kiriklikkude raamatute wead ainult tont olla, mis mõned uuenduse nõudjad näha, nüüd ta saada luud ja werd, et teda filmaga wõib näha ja käega katsuda, aga tondiks ta itka jääda, kes ümber hulluda ja äralumastamise järele ohata. Et teda rahule saata, ei olla muud nõuu, kui kirikukeelt põhjalikult parandada. Kui aga paranduse tarwitus ära tuntawat — ja seda tundmist tahab raamat äratada —, küll siis abi lähedal olla. „See lootus on miind ajanud, rasket tööd alata ja otsale wiia, kui mina selle lootuse täide-minemist ka elus ei peaks näha saama.“

Ka siin waatas Ahrens jälle liig mustade klaaside läbi. Pea sai ta oma töowilja näha, kui see weel ka mitte küps ei olnud. Eöber Schüdlöffel parandas Püha Kirja Ahrensi grammatika seaduste põhjal, kui wanast kirjawiisist ka weel kinni hoiti — rahwa pärast. Asja pikem seletus süia ei mahu. Tähendame aga paljalt, et Ahrensi rõõmukarikasse see lugu sappi tilgutab, et mitmed õpetajad Schüdlöffeli parandamisestega rahul ei olnud ja uus äge waielus tõusis, mille lõppu ei Schüdlöffel ise, ei ka mitte Ahrens ei ole näinud. Alles meie päiwil on Ahrensi raamat sihi kätte püüdnud, aga ka hiilgawal kombel. Pääle selle kui akademikus Wiedemann grammatika wigasid oli õiendanud, andis Eesti maa õpetajate käjul 1889 Ahrensi auustaja ja Ahrensi eest wõitleja Kapla praost Carl Malm Püha Kirja Ahrensi grammatika põhjal välja. Ja rahwas? Rahwas wõttis parandatud Piibli nii suure soojusega wastu, et paari aasta eest juba uut trükki hakati muretsema.

Meie nimetasime, et C. Malm Ahrensi eest seisnud ja wõidelnud on. See sündis paigas, mis seni meie maal tundmata oli olnud: Eesti ajalohetedes. 1857. aasta Jaani kuu algusel tungis Berno Postimehe piibu hais terawasti rahwale ninasse, ja kuu hiljem helises Tallorahwa Postimehe „tuturutuu“ meie küla tänawas. Ja seega oli rahupõlw meie wallas otsas, sest wõi need mehed rahu oskawad pidada! Waenutuli oli koge platjis, ja tule sütitaja oli „Wõru linna

kuulus mees“ Dr. Kreuzwald, kui tema jeda ka tafajemalt oleks wõinud teha. „Maa rahwa Rafulises Kalendris,“ kus juba 1846. aastast pääle kirjatiikka uues kirjawiisis ilmus, alustas Kreuzwald Krimmi sõjast rääkides süle- ja keele-sõda. Kalendri jutu keskelt lht. 19 pahwatab ta forraga „Tallinna kodaniku“ Fr. Kusjowi kallale: „Mikspärast, auulit „Tallinna kodanik!“, kes teie Soome ja Ruusjalo ligemal elate kui mine ennast muido edasiastuwa rahwa feltfimeheks tunnistate: — mikspärast olete oma jalga wana pöörase kirjakombe kammitasäse fiduud? — Kes oma parema tundmise wasta, üksnes pimedatele meele hääks, kolli kartes, köik wana risu ja kolli raetud kooliteelt ei usalda ärakoristada, jellal ei ole weel tõsist mehe julgust“ jne. Niisuguse kõne pääle ei wõinud Tallinna kodanik wastust mitte wõlgu jätta, waid Tallorahwa Postimees 1857 nr. 23 pidi „Tarto kafulise kalendri kirjutajale raamatu“ kaaja wõtma, kus jelle wiisi järele wastu lauldi: „Kuidas sina minule, nõnda mina sinule.“

Riust, mis jelle pääle tõusis, ei kannu meie ruum mitte kõneledda — teeme jeda edaspidi teises paigas —, üksnes niipalju tähendame siin, et te adus jellest mitte kaju ei jaanud, ei ka mitte Gesti kirjandus. Põlkamine ei ole ialgi koda ehitanud, laulu weeretamised ei jõna teaduse wallas õigemaid teesid rajada. Minus mõistlik jõna terwes tülis oli stud. theol. G. Malm'i „katjuge köik läbi: pidage kiini, mis hea on,“ mis Tallorahwa Postimehes 1857 nr 46 ja 47 ilmus. Siin leiame e siimest korda Gesti kirjawiisi ajalugu ja mõnda asjalikku seletust parandatud kirjawiisi loomust. Tallorahwa Postimehe teise aastakäigu kirjutaja, Äksi õpetaja Theol, tegi hästi, kui ta fewadel 1858 wiljata sõnakõlkjude eest postipauna juu kiini pani ja jeda hääd nõuu andis „auuja linnaherredede, armja külameestele“: „Wõtku üks tark mees kätte ja kirjutagu aabitse, katekismuse ja Uue Testamendi raamatud uue kirjutamise wiisi järele ja pangu trükki. Kui trükitud, siis andku külakoolmeistrite kätte ja lasku koolilastele uut wiisi õpetada. Nõnda saaks uus wiis ilma tülita wana wiisi kõrwale asutatud ja mõne kümne aasta pärast saaks käes olema, mis meie jõudamest jõowime: õige kirjutamise wiis.“ Küll püüdsiwad Kreuzwaldi „Tuisulased“ Rafulises kalendris ja muud kirjad „Perno Postimehes“ teisi teesid wõidu poole ajada, aga Theolil jäi õigus. Kui ikka rohkem raamatuid uues kirjawiisis hakkas wälja tulema, kui J. Hurti „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud wiisi“ (Tartus, 1864) ka neile, kes Safta keeli uurimisi ei wõinud lu-

geda, uue wiisi loomust täielikku juhatusst andis, siis langesiwad wana harjunud kumbe kantsid, ja nende waretetelt tõusis uus, parem aeg meie keele ja kirjale. „Uus kiri on parem kui wana,“ kuulutas noor üliõp-lane Walm aastal 1857. „Tõsi on wägew wõitja!“ hüüdis 1864 Hurt. Sa kumbgi ei ole häbisje jäänud.

Ahrensi pisema kirjatööde üle wõiksime ja tahaksime küll ka lugeja-tele aru anda, aga et kuiw teadus ja ajalugu mõnele und silma ei ajaks, siis lõpetame täna. On soowijaid, küllap edaspidi ka soowi täitjaid leitakse. Nimetame üksnes, et neis pisemates kirjatöödes Ahrens Eesti wanawara wastu raskeid kahtlusi awaldab ja wanawara esimestele wäl-jaandjatele, Fählmannile ja Kreuzwaldile, suurt ülekohut teeb.

Eesti keeli ei ole meie teada Ahrens midagi kirjutanud. Eesti-maa sinod on teda küll tihti komisjoni liikmeks walinud, kelle kätte Tallinna kalendri wäljaandmine oli usaldatud, aga kas Ahrens ise ka midagi omalt poolt kalendrile lisaks on walmistanud, ei wõi meie mitte tõendada, sest et meil neid kalendri si mitte praegu käepärast ei ole. Si awitaks see ka meid mitte edasi, sest et tolle aja kumbe järele kirja-mehed harwa omad nimed tööde alla paniwad. Ewangeliiumide ja epistlite, lauluraamatu ja katekismuse parandamise proowijid ei tohi mitte iseära-listeks kirjatöödeks lugeda. Mitte kui Eesti kirjamees ei ole ju Ahrens suur, waid kui Eesti keele ja kirjanduse uurija. Eesti kirjawara ei ole ta ise mitte kaswatanud, aga meie kirjawantri on ta hiigla jõunga rööbastel sisse juhatanud ja temale wägewa käega hoogu andnud, nõnda et ta praegu alles selle sihi pääl edasi tõttab. Mõned on arwanud, et Ahrens liig raske käega wana kirjawantri kraawi wirutanud ja wantri juhtijaid liig armuta kolkunud. Meie meelest on üksnes arwamise teisel pooltel õigus. Uute mõtete üleswõtjatel peab raske käsi olema wana prügi ärakoristamiseks, teraw sau wastaste tõrjumiseks, kange kael sõprade lepituste tühjakstegemiseks. Muidu ehitatakse uus omnikene rufuwareme hunniku otja, muidu lõhatakse haugud seinade sisse, muidu saab tükk musta, teine walget — maailmale naeruks, enesele häbits, uuele, õigele mõttele koirohuts. Küll aga ei wõi mitte jätata, et Ahrens meeste wastu, kes wana poole hoidsiwad oma südame parema tundmise, oma teadmise selgema juhatusel järele, et ta inimeste wastu üleliia kare, käre, kärfitu ja kõrk oli, mis tema hääle asjale üksnes kahjuts pidi tulema. Kes tuult külwab, see lõikab tormi. Iga wastase juures

otfis Ahrens paha tahtmist ja tõe waenu, kuna see aga õiguse poolest muud ei olnud, kui parema teadmise puudus ja harjunud wiisi raudkammitš, millest mitte igamees ühel ajal ja kombel ei pääse. Nus mõte ei wõi päewade jookšul idaneda, kui mullapind walmistamata on; ei wõi temast nädalate tõttu puu kaswada, puu, mille oksjad meie kodumaad pidiwad warjama Soome lahest Läti piirini, Sõrwe maalt Setude rajani. Sellest kärjitudast olemisest kaswas siis mõru wili, et wastased sellesama tollipulgaga Ahrensi ja tema parandusetööd mõõtsiwad ja mõnitamised ja pillkamised asjalikkude seletuste asemele lastiwad astuda. Rahjatseda seda tuleb, aga mõista ja aru saada seda ka wõime, kui Ahrensi iseloomu silmas peame.

Ahrens oli mees, oli raudne mees, raudne kalju, nagu Prantslased ütlesiwad: *rocher de bronze*. Raudne ja murdmata oli tema tahtmine; raudne ja lõhkumata oli tema töörammu; raudne ja kõikumata on tema töö wili. Kes selle raudse kalju wastu pörkasiwad, on wiga saanud; kelle pääle see raudne kalju langes, selle löi ta hoolimata kombel pihuks. Kalju ise aga on seisma jäänud — Ahrensi elu töö wiljast jõob täna sõber ja waenlane; kalju ise saab seisma jääma, nii kaua kui Gesti keel heliseb — Ahrensi uurimiste põhja pääle on rajatud meie keel ja kiri. Mõned sulased on katšunud ülemaks tõusta, kui nende meister, aga ei wõi mitte jünger ülem olla omast õpetajast. Nad on kommistanud, ja nende hüpped ei ole mitte kestnud. See on sellest tulnud, et nad wõõraid radasid otsiwad, aga ei olnud pääle Ahrensi aetud sihi teisi õigeid olemas. Mitte nagu ei oleks Ahrensi wiisil puudusi, mis tulewad täita, efsitusi, mis tarwis diendada — ja seda on ka siindinud mitmel puhul ja mitmel kombel, sest teadus edeneb — aga see parandamine ja diendamine näitab üksnes kasulik ja wõimalik olevat Ahrensi wiisi kaudu, kes põhja Soomest tõi.

Wanemaid peame armastama ja auustama, häätegiid meeles pidama ja tänama. Ahrens on Gesti keelel mõlemad olnud. Meeles pidada ja meelde tuletada on tahtnud need read Tänu wõlg jääb weel. Sõnad siin sihile ei jõua. Mees, kelle elu töö oli, ei lepi jõnadega. Tegema nõuab, ja tööd tema loodab. Täies mehe jõuus rabaš surm ta maha, pooleli jäi tema tegu ja töö. Hana? wälja kostab manitšus:

Ohitage Gesti koda,

Edendage Gesti tööd!

Wõõras ta oli meil were ja keele poolest, aga armastuses sai ta meie omaks. Sõed peakšivad wastu mäge hakkama jooksuma, kui meie armastuses selle wastu, mis meie liha, meie luu, tahaksime maha jääda. Kui mina sind unustan, mu emakeel ja wanemate wiis, siis unustagu mu parem käsi iseennast ära! „Su nime põue põhjas kannan tuldtähtedega igawest.“ Ja kui ma sinu pääle mõtlen, mu kodumaa ja rahwa püha püüd, siis liigub süda, palub huul:

„Su üle Jumal walwaku,
Mu armas isamaa!
Ta olgu sinu kaitšija
Ja wõtku rohkest' õnnista,
Mis ial ette wõtad sa,
Mu kalliz isamaa!“ —

W. R.

L. L. Mittlehammeyer

A-1116

2